

คำอธิบายกฎหมายปกครอง

โดย

หลวงประดิษฐมนูธรรม

(ต่อ)

ส่วนที่ ๒

ธรรมเนียมของพระเจ้าแผ่นดิน

แม้พระราชานุญาตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่มีบทกฎหมายจำกัดไว้ก็ดี พระองค์ก็ยังคงทรงดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมจักรวรรดิวัตรและราชกรรยาอื่นๆ จะเห็นได้ว่า ในการราชาภิเษก พระปฐมบรมราชโองการซึ่งพระองค์ได้พระราชทานเมื่อทรงรับราชภาวะแล้ว ก็คือพระองค์จะทรงครองแผ่นดินโดยธรรม สม่ำเสมอ และทรงตั้ง

สัตยาธิษฐาน ตั้งพระราชหฤทัยดำรงทศพิธราชธรรม จักร
วรรคิวัตรจรยา แต่อื่น ๆ ขอให้ ดู หนังสือ ราชกิจจานุเบก
ษา พิเศษ ฉบับ พระราชพิธี พระบรมราชาภิเษก เฉลิม พระ
ราชมนเทียร พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๕๓-๕๔ ซึ่ง มี ความ
ดั่ง นี้

“แล้ว จึง มี พระบรมราชโองการ เป็น คำ ไทย ตาม ความ
ภาษามครดั่ง นี้

ดู กร พราหมณ์ บัด นี้ เรา ทรง ราช การ ระ ครอง แผ่นดิน โดย
ธรรม สม่ำเสมอ เพื่อ ประโยชน์ เกื้อ กูล และ สุข แห่ง มหัชน
เรา แผ่ ราชอาณาจักร เหนือ ท่าน ทั้ง หลาย กับ โลก สมบัติ เป็นที่ พึง
จัดการ ปกครอง รักษา ป้องกัน อัน เป็น ธรรม สืบ ไป ท่าน ทั้ง
หลาย จง วาง ใจ อยู่ ตาม สบาย เทอญ

พระราชครู รับ พระบรมราชโองการ เป็น ปฐม ว่า

ข้า พระพุทธเจ้า ขอ รับ พระบรม ราช โองการ พระ บัณฑูร
สุร สิง หนาท ปฐม ธรรม มิ กราช วาจา ด้วย เกล้า ด้วย กระ หม่อม
ขอ เดชะ

เสร็จ แล้ว .....

ทรง ตั้ง สัตยาธิษฐานตั้ง พระราช ฤทธิย์ดำรง ทศพิธราช
ธรรมจักรวรรดิวัตรจรรยา และอื่น ๆ ตาม พระบรมราช
ประสงค์

อย่างไรเรียกว่า ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร จรรยา และอื่น ๆ ของพระเจ้าอยู่หัวนั้นมีปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ แต่ครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็น กรมหมื่น วชิรญาณวโรรสได้เคยถวายวิสัชนาในงานพระราชพิธีรัชมานุภิกษุ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๒ (ให้ดูหนังสือ เทศนาพิเศษถวายใน เบญจมาฆะบูชา ซึ่ง การพิมพ์ ครั้งที่ ๒ ได้แจกในงาน พระศพ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี) และในงานพระราชพิธีราชาภิเษก รัชกาลที่ ๖ ใจความในเทศนานั้นพึงแยกธรรมะของพระเจ้าแผ่นดินออกได้เป็น ๓ ประเภทคือ

- ประเภท ๑ ทศพิธราชธรรมมี ๑๐ ประการ
- ประเภท ๒ ราชจรรยาวัตรมี ๔ ประการ
- ประเภท ๓ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ

(พืคโคต)

ประเภท ๑ คือทศพิธราชธรรม

กัธธรรม ๑๐ ประการสำหรับพระเจ้าแผ่นดินมีดังนี้

๑. “ทาน” การที่พระราชทาน วัตถุแก่ ผู้ที่ควรได้รับ พระราชทาน
๒. “สัจ” การที่ทรงตั้งตั้งพระวจนรักษาพระอาการกายวาจา ให้สะอาดงามปราศจากโทษควรครหา
๓. “บริจาค” การที่ทรง พระราช บริจาค ไทยธรรม บรรเทาภัยภัยโองเดยได้
๔. “อาชฺชว” ความที่พระอัยยาศัยชอบด้วยความซื่อตรง ดำรงในสัตย์สุจริต
๕. “มททว” ความที่พระอัยยาศัยอ่อนละมุน ไม่ขัดถือ พระองค์ ด้วยอำนาจดีมีพระเมตตา
๖. “คป” การที่ ทรง งามทาน กุศล วัตร เฝ้ามตาญ กำจัด อกุศลจิตกบฏธรรมให้ เต็มศูนย์ไม่ตั้งอยู่ได้
๗. “อกุโธ” การที่ไม่ทรง พระพิโรธโดยวิสัยใช้ เหตุที่ ควรจะทรงพระพิโรธ
๘. “อวิหิตมฺจ” การที่ไม่ทรงเม้นคนเม้นประชาชนให้ได้ ทุกข์ยาก ด้วยเหตุอันไม่ควรกระทำ

(พูด โน้ตต่อ)

๙. “ขนฺธิญฺจ” มีพระเหตุที่ยดำรงมั่นในชั้นนี้ มีความ
อดทนในสิ่งที่ควรอดทนเป็นเบื้องหน้า

๑๐. “อจิโรชน” ทรงรักษา ยุกติธรรมไม่ให้แปรผัน ผิด
จากสิ่งที่ตรงและดำรงพระอาการคงที่ไม่แสดงให้ฉิบหาย ด้วยยินดียืน
ร้าย

บรรจบเป็นกุศลสงฆ์ชอบ ๑๐ ประการ ถ้าดับนั้นพระบิณฑ
โสมนัสมีประมาณไม่น้อย จะเกิดมีแต่พระองค์ เพราะได้ทรง
พิจารณาเห็น ทศพิธราชธรรมนี้ ดำรงมั่นใน พระบรมราชสันดาน
เป็นนิตย์ ๆ

ประเภท ๒ ราชจรรยาอนุวัตร

ดังคหวัตถุอันเนื่องในราชจรรยาอนุวัตรนี้ ๔ ประการดังนี้

๑. “สัตตเมฆ” ความที่ทรง พระปรีชาในการบำรุงรักษา
หารให้บริบูรณ์ในพระราชอาณาเขตต์

๒. “ปฐตเมฆ” ความที่ทรงพระปรีชาในการตั้งเคราะห์บรม

๓. “สมมาปาด” อุบายเครื่องผูกคชอันหาใจมนุษย์ ให้
นิยมยินดี

๔. “ฉาจาเปยฺย” ครีตฉาจาอันหาใจ ควรคัมไฉนใจหา
ความเป็นที่รักให้เกิด

(ผู้ตกใจ)

ตั้งคหวัตถุนี้เป็นอุบายให้เกิดรัฐสมบัติ ซึ่งได้นำบัญญัติ
ว่า "นิรคุณต์" สถานที่ราบคาบปราศจากโจรภัย จนถึงมีทวาร
เรือนไม่ต้องลงกลอนเป็นที่ครบ ๕ ฯ

ประเภท ๓ จักรวรรดิวัตร

โดยนัยอันมาในพระบาทและอรรถกถาจักรวรรดิสูตร
คำภีร์ที่ขนิภาย ฯ บรรยายความโดยสังเขปว่า พระมหากษัตริยา
ธิราชเจ้า ผู้สถิตในเอกราชยวราชิษฐ์ย์ ปกครองราชย์ดั่งมา
มณฑล "ควรดำรงพระองค์ในธรรมคือ กุศุสกรมมก ๑๐ ประ
การ อิงอาศัยให้เป็นหลัก ดังการเคารพนับถือบูชา มีธรรม
เป็นเบื้องหน้าค้ำชูขงชัย มีธรรมเป็นใหญ่เป็นอริบดี้ แต่ั้น
ควรสถิตในชั้นดีเมตตากรุณา ดำรงดำมีค้ำชูธรรม อุปถัมภ์
บำรุงชนนิกตรด้วยศานันนิตเรศสถานและชนดำรงสมบัติ คอย
ห้ามกัน สรรพญุบททจันทรายทรงจัดจัมมีการรักษาอรรถคุณโยบาย
ดั่งอย่างนี้ให้เนื่องในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ

๑. ควรพระราชทานโอวาทแก่นันเตปริกนาฏราชานารีพระราช
บุครบุตรี พระสนมกำนัล ซึ่งนับว่าอันโตชน ให้สถิตใน
กุศุสดีมาทาน และพระราชทานชนดำรงสมบัติพัศตราภรณ์ยศธา
นันนิตเรศดิถียศักดิ์ ทรงพิทักษ์รักษาห้ามกันสรรพญุบททจันทราย

(พูดในที่สุด)

และควรทรง อนุเคราะห์ พดกาย ด้วยพระราชทาน ฎาก และยศ
เหมือนอย่างนั้น กับทั้งเบียดยงและรางวัล ไม่ให้ดองกาด

๒. ควรทรงผูกไมตรีดีมานราชสัมพันธ์มิตร กับอภิสิทธิ์ค
กษัตริย์ สยามนคราช ด้วยมหัศจรรย์ มงคลบรรณาการมีคชสาร
อศิวาชาในยและอุคมรัตนเป็นต้น

๓. ควรให้พระราชวงศานุวงศ์ ซึ่งนับว่าอนุชนกษัตริย์ ชนบาน
ด้วยพระราชทานยานพาหนะตามควรแก่อิสตรียศ

๔. ควรทรงเกื้อกุดแก่คฤหัสถ์พราหมณ์ ด้วยเครื่อง พรด และ
ไทยธรรมมีเข้านำผ่าน ห่มเป็นต้น และอนุเคราะห์ คฤหัสถ์ชน
ด้วย พระราชทาน พืช เข้าปลูก และ แอกไถกับ ทั้ง โคถระมีอ เครื่อง
อุคหนุนแก่การนา

๕. ควรทรงอนุเคราะห์ ประชาชนชาวนิกมชนบทเหมือนอย่าง
นั้น ให้เลี้ยงชีพเป็นสุขตามวิธีดี

๖. ควรทรงตั้งการสมณพราหมณาจารย์ ผู้ดำรงในธรรมนิยม
คุณพรหมนิยมคุณ ขจัดบาปให้ร้างบ้และลอยเดี่ยวจากต้นคาน
ด้วยพระราชทาน สมณบริกขารพราหมณบริกขาร เกื้อกุดแก่
ธรรมปฏิบัติ

๗. ควร ทรง จัดให้ มฤคบุคษ์ ชาติถิ่น ความ ดัด จึง หนวด เดี่ยว

(พูดในที่สุด)

เที่ยวไปมาโดยผาสูกดำราญ ด้วยพระราชทานอภัยห้ามไม่ให้
ใครเบียดเบียฬกระทำอันตราย

๘. ควรห้ามชนทั้งหลายไม่ให้กระทำกรรมกิกิจ ชักนำให้
ตั้งอยู่ในกุศลสุจริตล้วนชอบ ประกอบการเลี้ยงชีพโดยทางธรรม

๙. ชนใดขัดสนไม่มีทรัพย์พอจะเลี้ยงชีพโดยดีสมควรจะได้อ
ควรพระราชทานพระราชทรัพย์ เลือจานให้เลี้ยงชีพไม่ต้องแสวงหา
โดยทางทุจริต

๑๐. ควรเสด็จเข้าไปใกล้สัมณพราหมณาจารย์ ผู้สถิตใน
สำนักบุญคุณพรหมัญญคุณ ครั้นถึงบุญบาปกุศลทุกประการให้
ทราบประจักษ์ชัด

๑๑. ควรทรงตั้งวิรตห้ามจิตต์ไม่ให้เกิดอกรรมราคตำภูษณา
ในอคมนัยสถาน

๑๒. ควร ทรง ประหารวิสมโถภเจตนา ห้ามจิตต์ไม่ให้
ปรากฏนาดาทที่ไม่ควรจะได้ ฯ

ส่วนที่ ๓

พระราชนุภาพตามคติของไทยในครั้งเดิม

พระราชนุภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในประเทศไทยสยามนี้ได้มีคติมาจากไทยในครั้งเดิม ซึ่งต่างกับการปกครองของขอม การปกครองของขอมคล้ายกับกษัตริย์ในประเทศยุโรปสมัยโบราณ เช่นในประเทศฝรั่งเศสสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ซึ่งถือว่าพระราชนุภาพของกษัตริย์นั้นได้มาจากพระเจ้า

ถ้าจะทราบคติแห่งราชนุภาพให้ดีแล้ว ควรอ่านหนังสือปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงซึ่งทรงแสดงที่สามัคยาจารย์ เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ความในปาฐกถาตอนที่เกี่ยวกับพระราชนุภาพนี้

“ก็แต่ประเพณีการปกครองของขอมกับของไทยเหมือนกันอย่างหนึ่ง ซึ่งถือเอาอาชญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักในการปกครอง มาฝึกกันที่พวกขอมถือลัทธิตามชาวอินเดีย สมมติว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์หรือเป็นพระอัสวร พระนารายณ์ แบ่งภาคลงมาเลี้ยงโลก และ อาศัย พรหมณ์ เป็น เจ้าตำรา การปกครอง

ลักษณะ การ ที่ พวก ขอม ปก ครอง ราชฎร จึง คล้าย กับ นาย
 ปก ครอง บ่าว ตรง กับ คำ ภาษา อังกฤษ ซึ่ง เรียกว่า
 Autocratic Government

ส่วนวิธีการปกครองของไทยนั้นนับถือพระเจ้าแผ่นดิน
 เป็น บิดา ของ ประชาชน ทั้งปวง วิธีการ ปกครอง ก็ เอา
 ลักษณะการปกครองสกุลมาเป็นคติเป็นต้น แต่ถือว่าบิดา
 เป็นผู้ปกครองครัวเรือน คำว่า “ครัว” เดิมที่ได้ยวเห็น
 จะหมายความว่าผู้ปกครองครัวเรือน อันธรรมดาย่อมร่วม
 ครัวไฟกัน ภายหลังมาจึงเข้าใจคำว่า พ่อครัวกลายเป็นผู้
 ประกอบอาหาร ๆ หลาย ครัวเรือน รวมกัน เป็น บ้านอยู่ใน
 ปกครองของพ่อบ้าน ผู้อยู่ในปกครองเรียกว่า ลูกบ้าน
 หลายบ้านรวมกันเป็นเมือง ถ้าเป็นเมืองชั้นอยู่ในปกครอง
 ของพ่อเมือง ถ้าเป็นเมืองประเทศราช เจ้าเมืองเป็นขุน
 หลายเมืองรวมเป็น ประเทศ อยู่ใน ปกครอง ของ พระ เจ้า
 แผ่นดิน แต่โบราณเรียกว่า พ่อขุน ข้าราชการตำแหน่ง
 ต่าง ๆ ได้นามว่า ลูกขุน ดังนั้นจึงเห็นว่า วิธีการปกครอง
 ของไทยเป็นอย่างบิดาปกครองบุตร หรือเรียกตามภาษา
 อังกฤษว่า Paternal Government ยังใช้เป็นหลักวิธี
 ปกครองประเทศสยามสืบมาจนทุกวันนี้

แต่ในกาลต่อมากการปกครองของประเทศสยาม ได้มีลัทธิขอมมาเจือปนอยู่บ้าง เช่นในเรื่องทาส ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงไศยทรงกล่าวไว้ว่า พวกไทยที่ลงมาอยู่ข้างใต้มารับประพาศติการณืให้ทาสตามประเพณีขอม

ดังนี้ ธรรมเนียม ตาม ที่ กล่าว มา แล้ว จึงสืบ เนื่องมา แต่ทาง พุทธศาสนา มาก

(ฟูค โน็ต)

ส่วน ธรรมเนียม ของ ขัตติย สืบ เข้า มา แต่ อัน เดียว นั้น จะมี นัยะ อย่าง ไร ก็ ขอ ให้ ดู พระ ราช นิพนธ์ ใน พระ บาท สมเด็จ พระ จุลจอม เกลา เจ้า อยู่ หัว ใน หนังสือ เรื่อง พระ ราช พิธี ๑๒ เดือน (ตอน ว่า ด้วย พระ ราช พิธี ศรี สัจ จา น กาล คือ ถิ่น น้ำ พระ พิพัฒน์ สัจจา) ดังนี้

“ เมื่อ จะ คิด หา ต้น เหตุ การ ถิ่น น้ำ ให้ ได้ ก็ ขาม ว่า เหตุ ไต เมื่อ ให้ คน อ่าน คำ ถิ่น น้ำ ทาง ท้าย คัย แล้ว จึง ต้อง ให้ คิม น้ำ ชำระ พระ แสง อ้อ คด้วย เถ่า ก็ เห็น ว่า ถิ่น น้ำ ที่ ใ หน้า ต่าง อาวุธ เป็น น้ำ ถิ่น น้ำ นั้น ต้น แรก ที่ จะ เกิด ขึ้น ด้วย การ ทหาร เป็น วิช ขัตติย ฤๅ กระษัตริย์ ที่ นับ ว่า เป็น ชาติ ทหาร ใน จำ พวก ที่ หนึ่ง ของ ชาติ ซึ่ง แบ่ง กัน อยู่ ใน ปรเทศ กอ ดิน เดียว คด้วย กัน กับ ไนต์ ของ อังกฤษ ฤๅ ตุ้ม ไร ของ ญี่ปุ่น ชาติ ขัตติย เป็น ชาติ ที่ ไม่ ได้ หา กิน ด้วย การ ค้า ขาย ไถ หย่อน บลุด เพาะ ฤๅ รับ ไทย

ทานจากผู้ใดผู้หนึ่งให้ ย่อมหาเจียงชีวิตด้วยคมอาวุธ แต่
มิใช่ผู้ร้ายที่ขูดขูดตัดทำโจรกรรม ใช้ปราบปรามโดยตรง
 ซึ่งหน้าให้ ตกอยู่ในอำนาจ แต่ได้ทรัพย์สมบัติ โดยผู้ซึ่ง
 กัดเกรงกำลังอำนาจยกยอให้ แต่การที่ประพฤตินั้น เมื่อ
 ว่าโดยอย่างยิ่งแล้วก็อยู่ในเป็นผู้ร้ายนั่นเอง แต่เป็นผู้ร้ายที่ม
ความลึกลับ แต่คิดแบ่งการที่ชั่วประพฤตินั้น (ถึงแม้ว่าไม่เป็นกรรม
 แห่งของโทษ) ออกเป็นสองภาค ภาคหนึ่งถือว่าการซึ่งตนจะ
 กระทำเช่นนั้นไม่เป็นการผิดกรรม ภาคหนึ่งถ้าตนจะกระทำเช่น
 นั้นเป็นการผิดกรรม คำว่ากรรมในที่นี้เป็นกรรมของชาติชาติ มิ
 ใช้กรรมของโทษ เมื่อว่าเช่นนั้นจะเข้าใจยาก จะต้องยกตัว
 อย่างให้เห็นหน่อยหนึ่ง ว่าตามหลักวิชาของประพฤตินั้นของชาติชาติ
 โบราณ คือเหมือนหนึ่งว่ามีอำนาจเป็นชาติชาติได้ปกครอง
 แผ่นดิน ทราบว่าลูกสาวของชาติเมืองอื่นมีอยู่สมควรแก่ตน ๆ
 คนยังไม่มีความที่จะได้อภิเษก เมื่อไปสู่ขอบิดามารดาของหญิง
 นั้นไม่ยอมให้ ชาติผู้ซึ่งไปสู่ขอถือว่าการที่ตัวคิดนั้นเป็นการ
 ชอบกรรม ด้วยเชื่อว่าเขาจะทำอันตรายอย่างหนึ่งอย่างใด
 ประสงค์มายกยอให้เป็นใหญ่โต บิดามารดาของหญิงที่ไม่ยอม
 ให้นั้นมีประมาณกับผู้ซึ่งไปสู่ขอ เป็นการประพฤตินั้นผิดกรรม
 ประเพณี เพราะไม่รักชาติภริยาอันดีต่อกัน ผู้ซึ่งไปสู่ขอสามารถ

ที่จะประกาศแก้ทหารของตัว ว่าการซึ่งตัวประพฤตินั้นเป็นการ
 ชอบธรรม แต่บิดามารดาของหญิงประพฤติไม่ชอบธรรม จะ
 ต้องยกไปรบซึ่งเอานางให้จงได้ แล้วยกกองทัพไปทำลายบ้าน
 เมืองนั้นเสียได้ โดยถือเป็นการผิดธรรม ถ้าเมื่ออยู่ดี ๆ เชื่อว่า
 ตัวมีวิชาความรู้ ก้าวถึงวิชาแขนง แยกไปชวนพระราชาที่เป็น
 ชาติชัศตียอื่นซึ่งเสมอกันให้มาตองฝีมือกัน เมื่อผู้ใดแพ้บ้าน
 เมืองก็เป็นดินพินัน ก็ถือว่าการซึ่งชัศตียผู้ไปชวนนั้นไม่ได้ประพฤติ
 ผิดธรรมเหมือนกัน

ถ้า ชัศตียนั้นไป พบตุลาจารย์ชาว บ้านซึ่งมีชาติต่ำกว่าตั้งน้อยไม่
 สามารถจะต่อสู้ คุณจึงมาด้วยอำนาจก้าวถึงพวกมาก ๆ เห็นคน
 ยากไร้เดินอยู่ตามถนน เอาดาบราวรูปประหารให้ถึงแก่ความตาย
 ญาบ้วยลำบาก ชัศตียผู้ซึ่งประพฤติการทั้งสองอย่างนี้เป็นประพฤติ
 ผิดธรรม การยุคดีธรรมแต่ไม่ยุคดีธรรม ถ้าตั้งด้วยธรรมแต่
 ไม่ตั้ง ด้วย ธรรม ของ พวกชัศตีย นั้นเป็นดังนี้ จึงกล่าวว่ามีใช้
 ยุคดีธรรมของโลก”

หมวด ๒

พระราชานุภาพของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
(วังหน้า) และกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง)

ในปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว ซึ่งมีพระบรมราชานุภาพสูงสุดในประเทศ แต่ในสมัยเดิมยังมีเจ้านายบางพระองค์ ซึ่งทรงพระอิสริยยศเกือบเท่าพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้ว่า สัญญาทางพระราชไมตรีบางฉบับ ซึ่งประเทศสยามได้ทำไว้กับต่างประเทศ มีอาทิสัญญากับอังกฤษ ค.ศ. ๑๘๕๖ กับฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๘๕๖ กับปรัสเซีย ค.ศ. ๑๘๖๒ ได้ทำในนาม พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เหตุฉะนั้นการศึกษา ถึงพระ ราชานุภาพ ของกรมพระราชวังบวรในสมัยก่อนจึงยังคงเป็นประโยชน์แก่วิชากฎหมาย

ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือสถานพิมุข
นี้ ไม่ปรากฏในกฎหมายเข็ยรบาล
ครั้นต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้

มีพระราชกำหนดศักดิ์นาพลเรือน จึงปรากฏศักดิ์นาพระ
มหาอุปราช

ตำแหน่งพระมหาอุปราชนี้ ในแผ่นดินสมเด็จพระ
เพทราชาได้ทรงตั้งให้แก่หลวงสรศักดิ์ และให้เสด็จอยู่
ที่วังจันทร์เกษม สมเด็จพระยาตำรง ๆ ได้ทรงสนนิน
ฐานไว้ในหนังสือเรื่องเฉลิมพระยศเจ้านายว่า วังจันทร์
เกษมนี้ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงเปลี่ยน
นามวังนี้ให้ศักดิ์สูงขึ้นเสมอด้วยพระราชวังหลวง เรียกว่า
พระราชบวรสถานมงคล จึงเลยเอาที่วังนั้นเป็นชื่อเรียก
รวมบรรดาข้าราชการที่ขึ้นในพระมหาอุปราชว่า กรมพระ
ราชวังบวรสถานมงคล

ส่วนกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขนั้น ก็เป็นตำแหน่ง
ที่สืบมาแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา คือได้ทรงตั้ง
นายจกชประสิทธิ์ศิลป์ ซึ่งเป็นคู่คิดเอาราชสมบัติ ให้
เป็นเจ้า มีอิสริยยศชั้นสูงรองแต่พระมหาอุปราชลงมา
และให้ไปอยู่ที่วังหลัง เรียกพระนามวังหลังว่า พระราช
วังบวรสถานพิมุข ก็เอาพระนามที่ใช้เป็นนามกรมของข้า
ราชการที่สังกัดขึ้นในวังหลังว่า กรมพระวังบวรสถานพิมุข

๑. ดูหนังสือเรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย หน้า ๑๓, ๑๔,

อนึ่งการตั้งกรมและ เรียก พระนามเจ้านายตาม กรมนั้น เป็นแบบอย่างมาตั้งแต่แผ่นดินพระนารายณ์ และสืบมาจนทุกวันนี้

เหตุฉะนั้นตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลและสถานพิมุขในสมัยเดิม จึงเป็นตำแหน่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่เจ้านายที่มีความชอบยิ่งใหญ่นามสามัญชนบางคนเข้าใจกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (วังหลวง) เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๑ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓

ในบางสมัย กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงดำรงอิสริยยศ เกือบ เท่า พระเจ้าแผ่นดิน ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งสัญญาบัตรต่างประเทศได้ทำในนามของพระองค์พร้อมกับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และชาวต่างประเทศเรียก พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระเจ้าแผ่นดินที่ ๒

กรมพระราชวังบวรทั้งสองตำแหน่งไม่มีเสมอไปทุก ๆ

รัชกาล กล่าวคือในบางรัชกาลไม่มีเลย ในบางรัชกาล มีแต่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเท่านั้น

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กรมพระราชวังบวรสถาน พิมุขมีแต่ในรัชกาลที่ ๑ ส่วนกรมพระราชวังบวรสถาน มงคลได้ มีทุก ๆ รัชกาลจนถึงรัชกาลที่ ๕

พระ ราชานุญาตของ กรม ราช วัง บวร สถาน มงคล และ สถานพิมุขในสมัยเดิมจะมีอย่างไรบ้างนั้น คิดว่าคงแล้ว แต่กาลสมัย เพราะไม่ได้มีบทกฎหมายกำหนดไว้แน่นอน ครั้นต่อมาในรัชกาลที่ ๕ คือในปีจุลศักราช ๑๒๓๖ จึงได้มี พระ ราช กำหนด ว่าด้วยกรม พระ ราช วัง บวร สถาน มงคล (ส่วนกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขนั้นไม่ได้ตั้ง ขึ้นอีก และไม่ได้มีอยู่ในสมัยนั้น พระ ราช กำหนดคนจึงมี กล่าวถึง) ตามพระราชกำหนดนี้ พระ ราช านุญาตของกรม พระ ราช วัง บวร เป็นเสมือนกิตติมศักดิ์ คือมีทหารได้เพียง สองร้อยคน เพื่อรักษาพระราชวังบวร ส่วนการแผ่นดิน ทุก ๆ อย่าง พระ บาท สมเด็จ พระ เจ้า อยู่ หัว ทรง บังคับ สิทธิ ขาดแต่พระองค์เดียว

เหตุฉะนั้น ในรัชกาลที่ ๕ ตำแหน่งกรมพระราชวัง

บวรสถานมงคล จึงคงเป็นเสมือนตำแหน่งกิติมศักดิ์ เมื่อ
ปีจุลศักราช ๑๒๔๗ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระองค์
หลังนี้ได้เสด็จทิวังคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงประกาศยกเลิก ตำแหน่ง นั้นเสียทีเดียว
โดยมีข้อความในพระราชปรารภอยู่ตอนหนึ่งว่าดังนี้

“เป็น ตำแหน่งลดย่อมมิได้มีคุณค่าแผ่นดินอย่างหนึ่ง
อย่างใด เป็นแต่ต้องใช้เงินแผ่นดินซึ่งจะต้องใช้รักษา
ตำแหน่งยศพระมหาอุปราชอยู่เปล่า ๆ โดยมาก”

ตั้งแต่นั้นมา ตำแหน่ง กรมพระราชวังบวรจึงไม่มีอีก
ต่อไป

หมวด ๓

การสืบราชสันตติวงศ์

ตามที่ปรากฏในพงศาวดาร การสถาปนาพระราชวงศ์
ไตขึ้นปกครองประเทศสยามนั้น อาจเป็นโดยพระเจ้า
อยู่หัวพระองค์แรกในพระราชวงศ์นั้น ได้กู้บ้านเมืองให้มี
อิสรภาพ และได้ตั้งพระองค์เองหรือ ราษฎรได้ สมมต
พระองค์ขึ้นโดยตรง หรือโดยปริยายให้เป็นพระเจ้าอยู่หัว
นอกจากนี้ ใน สมัยก่อน ยังมี การ แย่งชิงราชสมบัติ
เปลี่ยนพระราชวงศ์

เมื่อพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ใดในราชวงศ์หนึ่งได้เสด็จ
สวรรคตโดยมิได้ห่มตพระราชวงศ์นั้นแล้วพระราชอำนาจ
ในการปกครองแผ่นดินก็ได้ตกทอดไป ยังเจ้านาย ผู้เป็น
เชื้อพระราชวงศ์นั้น

ในสมัยเดิมไม่มีบทกฎหมายระบุไว้โดยตรงว่า เจ้านาย
พระองค์ใดจะเป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์ แต่ในบางครั้งพระ
เจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อนได้ทรงตั้งพระมหาอุปราช หรือ
กรมพระราชวังบวรสถานมงคลไว้ ในกรณีเช่นนี้ พระ
บรมวงศานุวงศ์และ ขุนนางก็ได้ อัญเชิญพระมหาอุปราช

หรือกรมพระราชวังบวรชนเสวยราชก็มีอยู่บ้าง แต่จะว่า
พระมหาอุปราชเป็นผู้รับ ราชสมบัติหรือไม่ ตาม กฎหมาย
นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ ทรงมีพระ
ราชดำรัสไว้ว่า ในเรื่องนี้ไม่มีปรากฏในกฎหมายแห่งหนึ่ง
แห่งใด

ในบางครั้งพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ ก่อนมิได้ ทรง ตั้ง พระ
มหาอุปราชหรือกรมพระราชวังบวรไว้ หรือตั้งแล้ว แต่
ท่าน ที่กล่าวนี้ได้ สวรรคต หรือที่วังคต ก่อน พระเจ้าอยู่หัว
บัญชาในข้อที่ควรเชิญพระมหาอุปราชชนเสวยราชหรือ
ไม่นั้นจึงไม่เกิดขึ้น พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางจึงได้
เลือกสรร อัญเชิญ เจ้า นาย พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ึ่งเห็น
สมควรให้ เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ ดังเช่นพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔ และพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕) เป็นต้น

ครั้นถึง ปจุลศักราช ๑๒๔๗ กรมพระราชวังบวรสถาน
มงคลพระองค์หลังได้ทวังคต ได้มีประกาศยกเลิกตำแหน่ง
กรมพระราชวังบวรสถานมงคลตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่
นั้นมาบัญชาที่ว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคลจะทรง
เป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์หรือไม่จึงหมดไป

ในปี พ.ศ. ๑๒๔๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชให้ ทรงดำรงพระยศ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมพระยานุวราลงกรณ เพื่อสืบราชสันตติวงศ์ ครั้นถึง ร.ศ. ๑๑๓ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระองค์นั้น สวรรคต จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เป็นรัชทายาท สำหรับสืบราชสันตติวงศ์

แม้กระนั้นก็ดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีพระราชดำริว่า ควรที่จะให้มีพระราชกฤษฎีกา เป็น กำหนดลำดับ ราชสันตติวงศ์ ให้มัน คง เป็นแบบอย่างต่อไป ดังปรากฏในหนังสือพระราชดำรัส เล่มที่อ้างแล้วข้างต้น หน้า ๖๑-๖๒

พระบรมราชประสงค์นี้ ได้บรรลุถึงซึ่ง ผล สำเร็จใน รัชกาลที่ ๖ คือเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎมนเฑียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ตามกฎมนเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ มีข้อสำคัญควรศึกษาในหมวดนี้ คือ

ส่วนที่ ๑

พระราชสิทธิในการทรงสมมต

แลทรงถอนพระราชทายาท

ตามมาตรา ๕ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงไว้ซึ่งพระบรม
 เชา นุภาพ และ พระราชสิทธิ ที่จะ ทรงสมมต เจ้านายเชื้อ
 พระบรมราชวงศ์ พระองค์ใด พระองค์หนึ่งตามที่ทรงเห็น
 สมควรให้ เป็น พระรัชชทายาท แต่ การที่ทรงสมมต
 ให้เป็นพระรัชชทายาทเช่นนี้ท่านให้ถือว่าเป็น การละเพาะ
พระองค์ของพระรัชชทายาทพระองค์นั้น

พระรัชชทายาทที่ได้ทรงสมมตขึ้นนี้ เมื่อ สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวสวรรคต ก็ได้ เสด็จขึ้นทรงราชสมบัติ
 ราชสันตติวงศ์โดยทันที (ให้ดูมาตรา ๖)

อนึ่งพระรัชชทายาทที่ได้ทรงสมมตขึ้นนี้ สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว จะทรงถอนจากตำแหน่งก็ได้ และ ถ้าได้ทรง
 ถอนเช่นนั้น พระโอรสและบรรดาเชื้อสายโดยตรงของ
 ท่านที่ ถูกลอนก็ จะต้องถูกยกเว้นจาก ลำดับ สืบราชสันตติ
 วงศ์ (ให้ดูมาตรา ๗)

(ยังมีต่อ)